

Образователен и приключенски туризъм по маршрута Доспад – изворите на река Въча в Западни Родопи

Тодор Тодоров, Евгени Гавраилов, Маргарита Гечева

Each natural area is characterized by a certain degree of uniqueness. In the different parts of Bulgaria, it might be seen multifarious natural forms and phenomena, generated as a result of the action of various natural forces. The wealth of our country with such forms should be used in the most rational way. It is necessary to extract the maximum such as natural tourist resource in terms of natural forms. According to the specifics of each area, should be analyzed and recommended the development of a certain type of tourism. Among all types of tourist activities, educational and adventure tourism occupy a more specific place. They are these kind of tourism, which in its general form, have many great social importance for society, besides the expected economic effect. The contact to natural environment for educational and entertainment purposes, assists in its knowledge, understanding, preservation.

Key words: *natural setting; educational tourism; adventure tourism; Western Rhodopes; natural forms; natural phenomena; natural tourist resource; social importance; economic impact.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Всяка природна територия се характеризира с определена степен на уникалност. В различните краища на България могат да се видят различни природни форми и феномени, образувани в резултат от действието на разнообразни природни сили. Богатството на нашата страна с подобни форми трябва да се използва по най-рационалния начин. Необходимо е да се извлече максималното и от гледна точка на природните форми като природен туристически ресурс. За всяка конкретна територия би следвало да се анализира и препоръча развитието на определен вид туризъм в зависимост от нейната специфика. Сред всички видове туристически дейности образователният и приключенски туризъм заемат едно по-особено място. Те са този вид туризъм, който в общия си вид има и много голямо социално значение за обществото, освен очаквания икономически ефект. Досегът до природната среда с образователна и развлекателна цел подпомага нейното опознаване, разбиране, опазване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Природата на Смолянска област е известна с уникални местности от поляни, гори, езера и язовири, карстови полета, каньони, пещери и пропасти. Родопчани са сътворили своя бит и култура в съзвучие с природната среда. В едно събрани пленяваща природа, старинна архитектура, запазено от векове богато минало, традиции, фолклор, приветливи и гостоприемни хора, изграждат един хармоничен конгломерат [1].

Много от туристическите обекти и местности са включени в защитени територии, които все още не са намерили място в туристическите дестинации и които следва да се популяризират и превърнат в атрактивен туристически продукт, както за българските, така и за чуждестранните туристи. Съобразно с това, развитието на подобни туристически дестинации са включени в приоритетите на стратегията за развитие на екотуризма в община Доспад. Подборът и популяризацията на родопската туристическа дестинация ще допринесе за засилване на устойчивото развитие на туризма, но и респект на хората към околната среда, многообразието от „нетрадиционни туристически дестинации“, добри практики и нови възможности за привличане на туристи в региона на община Доспад и на селата по поречието на река Въча. Връзката между човека и природата трябва да бъде толкова здрава и жизнена, че природата да бъде опазена, съхранена и доразвита. Трябва да се търсят нестандартни видове туризъм, както и връзката природа - туризъм и духовното в местното население [1,2].

Туризмът е отрасъл, който има стратегическо значение за доспатския край. Перспективите са свързани с устойчивото развитие и опазване на околната среда. Тенденциите в развитието на туризма имат различни посоки, които определят необходимостта от подготовката на квалифицирани кадри. За алтернативния туризъм е характерно специализирането на кадрите в различните атрактивности, предлагани в региона. Районът се характеризира с голям потенциал за развитие на разнообразни форми на алтернативен, щадящ природата туризъм, дължащ се на уникалната комбинация от запазена природа, живи традиции и гостоприемство на местните хора. Туристите могат да видят множество редки и уникални растения, различни видове птици – глухар, гривяк, орел, сокол, както и животни характерни за района като: златка, вълк, кафява мечка, шипобедрена костенурка, пепелянка, диви прасета, сърни и др. животни. Районът на маршрута е на територията на общините Доспат и Борино. Те, на базата на природните дадености, развиват пешеходен и воден туризъм; селски и културен туризъм; конен и колотуризм; проникване в неосветени пещери и скално катерене. Специалистите отделят внимание на екологичния туризъм като основен за селата [3,4,5,6].

Екологичен туризъм

Екотуризмът е отговорно пътуване до естествена природна област, което съхранява околната среда и подобрява благосъстоянието на местното население.

Екомаршрутите трябва да отговаря на няколко принципа:

- *Предназначение и целесъобразност*

Екомаршрутите и пътеките трябва да са в места с уникални природни атракции, като предназначението им е тези атракции да бъдат наблюдавани или посещавани от туристи. Те трябва да имат логичен и добре обозначен маршрут в съответствие със стандартите за туристическата маркировка.

- *Информативност*

Екомаршрутите и пътеките трябва да имат познавателен характер и да предоставят информация за биоразнообразието, природните забележителности и интерпретация на обектите по маршрута.

- *Достъпност*

Маршрутите и пътеките трябва да бъдат с умерена трудност и продължителност, да бъдат достъпни за масовия турист - хора без специализирана подготовка и екипировка, семейства с деца и други.

- *Безопасност*

Още при построяването на трасетата на екомаршрутите и пътеките и специалните съоръжения трябва да отговарят на определени технически критерии за безопасност. При изграждането на тази инфраструктура трябва да се използват дълготрайни материали и се обработват допълнително, за да траят по-дълго време. Опасните места трябва да бъдат обезопасени, а водачите да дават указания за преминаване, правила и инструкции за безопасност.

- *Природосъобразност и устойчивост*

Маршрутите и инфраструктурата да бъдат максимално вписани в ландшафта. При изграждането им да се използват естествени материали, да не се замърсява околната среда, екосистемите и местообитанията, да не се унищожават или безпокоят редките видове. За намаляване въздействието на туристите върху природната среда те трябва да се запознаят с правилата за поведение сред природата. В определени случаи трябва да бъде ограничен туристопотоъкът. По възможност част от приходите, генерирани от свързаните с екотуризма и туризма услуги и продукти, следва да се реинвестират в дейности по опазване и стопанисване на природните атракции. При изграждането на маршрутите трябва да има яснота за тяхната собственост и стопанисване в дългосрочен аспект. Да се планира финансирането, почистването и поддържането на съоръженията и

трасетата. За изготвянето на качествени и продаваеми туристически продукти от изключително значение е подготовката на специализирани водачи - аниматори, специализирани програми, продукти и услуги, свързани с обектите за наблюдение и адекватен маркетинг.

Туристически атракции в района

Около селищата Доспат, Барутин, Чавдар, Буйново, Кожари и изворите на река Въча има ждрела, природни забележителности и обекти, язовири и пещери, които са разработени за екстремен туризъм. Посещението и проникването на туристите в пещерната среда става само със специално подготвени водачи - спелеолози. Те осигуряват необходимата специализирана екипировка за проникването и престоя в пещерите. Удобни пещери за екстремен пещерен туризъм са: Ягодинска пещера - първи, втори и трети етажи, проходна Корудеренска пещера, Санчова дупка, Горна и Долна Карънска, Темната дупка и други. Тези пещери могат самостоятелно да се използват или в комбинация с други обекти в маршрута. В района на язовир Доспат има много добри условия за воден туризъм и водни спортове.

• Конен туризъм

В района има конна база, която предлага обучение в конна езда и преходи със специално подготвени водачи. С коне туристите могат да преминат няколко часови маршрута по едnodневни или многодневни преходи в региона на Родопите като: най-новият екомаршрут *Доспат-изворите на река Въча, около селата Любча, Барутин, Ягодинска пещера, връх Виденица, село Ковачевица* и други. Човек, докосвайки се до конете, изпитва чувства, преживява емоции, които предизвикват духовно спокойствие. Има методики за лечение здравето на деца с конна езда, а конният туризъм е един от тези методи.

• Археологически и музейни атракции

Ранно християнска базилика. Намира се в село Барутин. Построена е през 4-ти век. Тя е един от малкото християнски обекти, със запазени основи до днес. Комплексът, който се състои от базилика, сгради и гробище се намират на много отличително билно място. За жалост след археологическите разкопки, обекта не е съхранен и не се стопанисва. Връх Виденица. Виденица е връх в Западните Родопи и е висок 1652 м. Иречек проявява интерес към този връх и говори за присъствието на Бесите там. Археолозите предполагат, че върхът е прорицалище на бог Дионис. Мястото има енергийна сила и лековита вода. Светилището на върха е изследвано първо от Стоян Захариев, но обстойно проучване е направено през 1927 г. от археологът Васил Миков. Той дава следното описание: *"Това е един самотен връх с кръгла форма, обрасъл от северната страна с борова гора и достъпен от всички страни. На върха се намират следи от голямо градище и селище. Тук се намират и фрагменти от неолита и бронзовата епоха, подобно на тези намерени в Имамова дупка."* В района на върха е намерена мраморна глава на римската императрица Юлия Паула. Находката се съхранява в пловдивския археологически музей.

Музейна, училищна, етнографска сбирка в село Барутин

Тази етнографска сбирка е първата за региона, която е открита и отворена за посетители. Тя се помещава в сградата на училището. В нея тематично са разположени музейните експонати. От тази сбирка туристите се запознават с живота и бита на хората от този район на Родопите.

Биологична атракция

Родопите са богати на значително количество биоразнообразие. В района са известни 33 ендемита, 24 редки и 5 вида застрашени растения, както и различни видове животни. За запознаване на туристите и посетителите по маршрута Доспат – изворите на река Въча с биоразнообразието и по-точно с част от флората на района е необходимо да се наеме планински водач, който познава местната флора и фауна. Запознавайки се предварително с различните характерни за района растения,

туристите ще могат да ги разпознават по време на преходите в тучните поляни, пъстрите ливади, зелените гори и карстови полета.

- *Фотосафари с джипове*

Туристите според метеорологичното време могат да използват открити или покрити джипове за придвижване до определени обекти. Такива обекти за фотосафари са: Изворите и меандрите на река Въча; връх Виденица, ливадите и езерото до 14-та застава, с. Чала и пещерите по Буйновското ждрело, многовековния кавак в с. Барутин, който е защитен обект.

- *Колотуризм*

Новият маршрут и районът по горното поречие на река Въча е много добър за колотуризм. Маршрутът е пригоден за придвижване с велосипед, с изключение на пещерите, но се стига близо до тях. Характерно за този вид туризъм е, че за кратко време се изминават големи разстояния.

В туристическите информационни центрове в Доспат, Борино и Ягодина могат да се вземат велосипеди под наем. Желателно е туристите да ползват водачи по новия маршрут, а така също и за останалите маршрути в района.

Описание на маршрута: Доспат – изворите на река Въча

За туристите с вкус към планината, районът на маршрута разполага с ресурси за разнообразни туристически форми на туризъм. За почитателите на адреналина са пещерите, тролея на Тарзан пред Ягодинската пещера, Скалният алпийски полигон на пътеката за силни усещания и други, а за ценителите на тихата красота са планинските пътеки.

Първи ден

От горния източен край на гр. Доспат тръгваме по пътя за гр. Девин. След 2,5 km достигаме началото на маршрута, който е маркиран с лентова маркировка (*бяло-червено-бяло*) и освен това има и метални колове в черно и бяло. Тук в началото на маршрута има построена площадка за почивка. Тя е оборудвана с маси и пейки. От другата страна на главния път има планинска вода пригодна за пиене. Тръгваме на юг и се движим по почвен коларски път, който е по вододелното било. Вляво остава вр. Коджа, а по надолу от върха е местността *Дългото било*.

След около 220 m минаваме през открита местност. Ливадите са обсипани с различни дъхави билки: мащерка, бял равнец, риган, коприва, ягоди, черна и червена боровинка, див карамфил, детелини, маргаритки, влаголюбива тревна растителност и други. Освен това има храсти от хвойна, малини, шипки и борови дървета, сливи, върби, ябълки.

Преди да се навлезе в боровата гора, след началото на дерето в дясно е обширната местност *Петрово*. На около 10 min разстояние се намира беседка. Тя е на огромна поляна с различна растителност. Има условия за палатъчен бивак, тъй като на близо има питейна вода. До тук са изминати около 700 m. Продължава се на юг по билото и се достига до кръстопът. В ляво е за село Касъка, а в дясно за Доспат по маршрута Доспат – Гела. Маркировката на този маршрут е бяло синьо бяло.

Движението продължава през проходима борова гора. Тук туристът ще усети дъхат на борова смола и флоиди. Достигаме до местността *Пейката*, а тя представлява огромна по размери открита местност. Нарича се още и самодивската поляна, тъй като по нея ще откриете почти всички всевъзможни билки. По средата на едно малко връхче е построено място за отдих. От тук се вижда на север връх *Виденица*, а на запад Рила и Пирин.

Продължава се в южна посока и след около 1300 m се достига до огледния връх *Погледец*. От него се открива панорамна гледка във всички посоки. На югозапад, в ниското, е село Барутин с базиликата, на запад е местността *Орфинското с*

Тракийските некрополи, а високо горе по билото е държавната ни граница с република Гърция. След кратка почивка поемаме по маркировката, която ни отвежда в село Барутин. Тук се намира и базиликата строена в четвърти век. В селото може да се ношува къщата за гости на Николай Павлов.

Втори ден

От село Барутин се тръгва в югоизточна посока по асфалтиран път за село Чавдар. По пътя има много чешми и барбекюта за почивка. Селото е на южния склон на върха. Разстоянието от Барутин до Чавдар е 8 km. Минава се през центъра на селото и се продължава нагоре и достига до седлото над гробищата. Пътя до него е само изкачване, а след това продължава по хоризонтал. На около 20 min от седлото пресичаме река Бял Дунав, която е водопадна зона на село Змеица.

Изминава се още около 3 km и се достига до 14-та застava и войнишкото езеро. В момента има изградена малка кокетна хижа на брега на езерото. Цялото езеро е обградено с кльоново съоръжение. След обедната почивка се поема за връх Виденица. От езерото се продължава на изток за село Буйново и на първия разклона се поема на север по коларски път. Тази отсечка която е около 3 km до Старата мандра е много приятна. По пътя има много билки, малини, ягоди, червена и черна боровинка и елитна борова и смърчова гора. От Старата мандра са останали само основите на сградата. Тръгва се на северозапад по коларски път който е предимно изкачване до лековитата вода. До върха остават още 650 m. Изкачването е с голям наклон. В основите на върха има 7 окопа останали от войните. На върха има много големи камъни, които са част от храма на светилището и много керамика. От тук се откриват много красиви панорамни изгледи. На изток се вижда връх *Св. Илия* с панорамната площадка *Орлово око*, *Перилишкия дял* на западните Родопи, а на запад Рила, Пирин и Боздаг, на север се вижда Голям и Малък Персенк. Връщаме се обратно до 14-та застava и се спи в малката хижа или на палатки (има вариант връх Виденица да бъде изкачен на следващия ден).

Трети ден

От езерото и 14 застava се тръгва по маркировката за село Буйново. Посоката в началото е източна, но до местността „Врътката“ се променя в южна. Така се движим по вододелното било и стигаме до панорамна площадка с беседка. От тук се виждат много-добре меандрите на част от река Въча. Под нас на около 600 m е село Буйново. Преминаваме през селото и можем да се настаним за ношувка в хотелите или къщите за гости. Освежаваме се от умората и разглеждаме селото.

Четвърти ден

От село Буйново се тръгва по маркировката за село Кожари и изворите на река Въча. Движим се на югоизток, като в началото вървим по асфалтов път до първото барбекю и след това свиваме на североизток и се изкачваме на вододелното било. От това било се виждат прекрасни гледки. Малката рекичка лъкатушешца сред тучни ливади, покрити с пъстри килими от цветя и билки, оформя красиви меандри, а околните била са покрити с обширни борови гори. Река Буйновска (Въча) предоставя прекрасни възможности за риболов, а бреговете ѝ са предпочитано място за разходки и отдих. Скалите които са покрай пътя на билото са изградени от изветрял риолит, слиуда и габро. Горите се редуват с ливади, т.е. ландшафта се мени много бързо. На ливадата до водата, която е осеяна с хиляди стръкове див карамфил и много ароматни билки, ако се вслушаме ще чуем денонощните концерти на многобройните шурчета. Достигаме до китното село Кожари, което е сгушено в долината на рекичката като в кошница. Разглеждаме църквата *Св. Георги Победоносец* и селото, а след това по асфалтирания път се отправяме за изворите за река Въча. Посоката е северна, т.е. за с. Буйново. След първия мост свиваме наляво и тръгваме по горски път. Минаваме около 1.5 km и достигаме до беседка.

Тук се намира и кожарската застава с голямото езеро. В този район и около село Барутин се наблюдават двойки черни щъркели, видри, глухари, лещарка, кафява мечка, лисица, сърна, диви прасета, благородни елени, яребица, патици, гмуркачи, рибари, зайци, катерици и др.

Освен типичната планинска флора по маршрута се срещат и плодове, гъби, билки, шапиче, балканска пищялка, горска пищялка, мечо грозде, копитник, червен кантарион, обикновен повит, дрян, лешник, глог, ягоди, орхидеи и други.

Изводи и препоръки

1. В пограничния район преобладава преходно-континентален планински климат с подчертано беломорско влияние. От това следва и изключително разнообразната флора и фауна.

2. Структуроопределящи отрасли в икономиката на района са леката промишленост, търговията, услугите и туризма. Туризмът е определен за приоритетен отрасъл на базата на природните дадености и предпоставки.

3. В района са създадени много туристически маршрути и атракции, но специализираните водачески кадри не са достатъчни, за да ги покрият.

Препоръки:

1. Да се актуализира старата маркировка.
2. Да се поддържат съоръженията по маршрутите.
3. Да се развие научноекспедиционният туризъм.
4. Да се изработят табла с преобладаващите за района растения и животни по маршрута и се монтират в характерните им райони.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Правилният подход, планиране и устойчиво развитие на образователния и приключенски туризъм ще допринесе за опазване на природните ресурси в туристически район със значително биологично разнообразие.

ЛИТЕРАТУРА:

[1] Закон за физическото възпитание и спорта, изм. и доп. ДВ. бр.45 от 15 Юни 2012 г.

[2] Папазов, И. Панайотов, К. Страшимиров. Родопи, пътеводител, 1965 г.

[3] Панайотов, К. Страшимиров. Родопи – 1985 г.

[4] Тодоров Т., Родопите – културен и екотуризм – 2005 г.

[5] Тодоров Т., Основи на планинарството-част 1-ва, 2005 г.

[6] Тодоров Т., Културен и еко туризъм по стъпките на митичния Орфей, Доспат– Гела, 2010.

За контакти:

Доц. д-р Тодор Тодоров, Варненски Свободен Университет „Черноризец Храбър“, Филиал Смолян, тел.: 0301 - 67 - 776; e-mail: t.todorovvv@abv.bg, Доц. д-р Евгени Гавраилов, Катедра „Сигурност и безопасност“, Варненски Свободен Университет „Черноризец Храбър“, Юридически факултет, тел.: 052 - 359 - 605; e-mail: egavrailov@abv.bg.

Докладът е рецензиран.